

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.1.47>**О. В. Лахова**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРАВОВА ПРИРОДА СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ: ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЧИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ?

У статті розглядаються питання щодо визначення правової природи такого кримінально-правового заходу як спеціальна конфіскація. Автором підтримано дискусійність відношення спеціальної конфіскації до «не покарання». Стаття розглядає правову природу спеціальної конфіскації як одного із заходів кримінально-правового впливу, передбачених Кримінальним кодексом України. Автор відзначає, що хоча законодавець формально відносить спеціальну конфіскацію до інших заходів кримінально-правового впливу без додаткових обґрунтувань, це само по собі не є достатнім аргументом для того, щоб визнати спеціальну конфіскацію не покаранням. Вивчаються ознаки кримінально-правових заходів в цілому та спеціальної конфіскації зокрема щодо їх співвідношення з ознаками кримінальних покарань, а також заходів забезпечення кримінального провадження. Визначення правової природи спеціальної конфіскації відбувається у розкритті її сутності через визначення змісту правових обмежень, що їй притаманні, та мети їх застосування. Зазначено, що окремі процесуальні процедури щодо реалізації спеціальної конфіскації у визначених Кримінальним кодексом України кримінальних правопорушеннях реалізують у відповідності назки кримінально-процесуальних норм, які спрямовані на процесуальне врегулювання застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. Дослідження підтверджує, що основним призначенням спеціальної конфіскації є не покарання особи за кримінальне правопорушення, а попередження їх вчинення (попереджувальна функція). У питанні про застосування та правову природу спеціальної конфіскації доводиться, що ці заходи регулюються нормами різних галузей права (конституційним, кримінально-правовим, цивільно-правовим, кримінально-процесуальним), спеціальна конфіскація є складним (міжгалузевим) інститутом права. Таким чином, в науковій статті дісте свій розвиток дискусія відносно процесуальності застосування спеціальної конфіскації та її співвідношення з ознаками заходів забезпечення кримінального провадження.

Ключові слова: спеціальна конфіскація, інший захід кримінально-правового характеру, заходи безпеки, засади застосування конфіскації, кримінологічна політика, система запобігання злочинності, кримінальні правопорушення.

Постановка проблеми. Спеціальна конфіскація дійсно є складним інститутом, який вимагає детального наукового розроблення та чіткого законодавчого регулювання. Цей процес забезпечує вилучення майна власника відповідно до закону у зв'язку зі скоєнням ним кримінального правопорушення, визначеного Кримінальним кодексом України (далі –КК). Спеціальна конфіскація майна має визначені правові рамки та процедури, але

дійсно може виникнути проблему в її практичному застосуванні через різноманітні фактори, такі як складність доказування походження майна, процесуальні труднощі та інші матеріали. Для вирішення цих проблем необхідно провести подальші наукові дослідження щодо правової природи спеціальної конфіскації, її відмежування від заходів забезпечення кримінального провадження, вдосконалити законодавство, розробити ефективні процедури та механізми реалізації спеціальної конфіскації майна. Тільки таким

чином можна забезпечити ефективне використання цього інституту в боротьбі зі злочинністю та корупцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження спеціальної конфіскації нещодавно проводили вчені, такі як В. С. Батиргарєєва, В. В. Березнер, С. я. Бурда, Н. О. Гуторова, Л. М. Демидова, К. п. Задоя, Н. А. Орловська, М. М. Панов, О. С. Пироженко, В. М. Поляков, Г. М. Собко, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк та інші. Окремі питання саме застосування спеціальної конфіскації та її відмежування від інших кримінально-правових заходів, заходів забезпечення кримінального провадження вивчали дослідники С. Школа, Н. Юзікова, Ю. Живова, О. Книженко, А. Винник. Вони внесли значний внесок у розвиток цієї галузі. Проте важливо зауважити, що наразі відсутнє єдине наукове ставлення до правової природи інституту спеціальної конфіскації як одного з заходів кримінально-правового характеру, з урахуванням останніх законодавчих змін у доктрині кримінального права України.

Мета. Метою наукової статті є відмежування спеціальної конфіскації від заходів забезпечення кримінального провадження через призму дослідження правової природи цього кримінально-правового заходу.

Виклад основного матеріалу. Спеціальна конфіскація є важливим інструментом у сфері кримінального правосуддя, який дозволяє державі позбавляти осіб, що підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, доступу та можливості використання визначеного майнового предмету, що було незаконно набуто чи використане для вчинення кримінального правопорушення. Цей вид конфіскації відрізняється від інших форм, таких як загальна конфіскація як покарання, оскільки він спрямований саме на позбавлення особи власності на конкретне майно, яке має прямий зв'язок із злочинною діяльністю. Правова природа спеціальної конфіскації базується на принципах правосуддя та невідворотності кримінальної відповідальності, а також на необхідності попередження та протидії злочинності.

Спеціальна конфіскація може бути застосована тільки в рамках законодавства

та на підставі відповідного рішення суду. Вона є складним та ретельно регульованим процесом, який передбачає права та гарантії для осіб, до яких вона може бути застосована. Цей механізм часто використовується у боротьбі з організованою злочинністю, корупцією та іншими кримінальними правопорушеннями, де певне майно може бути використане для незаконних цілей.

Під час аналізу правового статусу спеціальної конфіскації слід зосередити увагу на спірних аспектах, таких як її кримінально-процесуальний характер і обґрунтованість включення цього заходу до системи норм кримінального права, а також ознаки покарання, які можуть ставити під сумнів правомірність її регулювання як іншого кримінально-правового заходу.

При дослідженні цих питань важливо відзначити, що основу дискусії складає правове врегулювання спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру, яке має свої недоліки і потребує удосконалення правового забезпечення.

Особливу увагу слід звернути на випадки застосування спеціальної конфіскації згідно з положеннями статті 100 Кримінального процесуального кодексу України, зокрема частини 9, де передбачено застосування спеціальної конфіскації до:

1) грошей, цінностей та іншого майно, які підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди;

2) грошей, цінностей та іншого майно, які призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, конфіскуються;

3) майна, що було предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом, та/або вилучене з обігу;

4) майна, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищується, в разі необхідності;

5) грошей, цінностей та іншого майно, що були предметом кримінального право-

порушення або іншого суспільно небезпечного діяння;

б) грошей, цінностей та іншого майно, що одержані фізичною або юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від нього, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено [4].

Положення КПК щодо спеціальної конфіскації суттєво повторюють відповідні положення КК, хоча охоплюють більший спектр предметів. Це одночасне закріплення ситуацій для застосування спеціальної конфіскації у нормах КК та КПК ускладнює вітчизняне правозастосування та породжує дискусії про невизначеність понять та роль спеціальної конфіскації у системі правових норм. Внаслідок цього деякі вчені, незалежно від правового регулювання спеціальної конфіскації у кримінальному праві, продовжують висловлювати пропозиції щодо виключення положень про спеціальну конфіскацію з КК та регламентації цього питання у нормах КПК. Проте, спеціальна конфіскація в сенсі цивільного права власності є одним із видів конфіскації майна, що застосовується у кримінальному праві. Вона полягає в позбавленні особи права власності на певне майно, яке було отримане злочинним шляхом або було використане для вчинення злочину. Спеціальна конфіскація має прямий зв'язок з конкретним злочином, і відбувається в рамках кримінального провадження після встановлення вини особи.

Іншою проблемою, яка ставить під сумнів правомірність віднесення спеціальної конфіскації до некаральних заходів кримінально-правового впливу, є надання спеціальній конфіскації статусу іншого заходу кримінально-правового характеру. Законодавець передбачив можливість застосування спеціальної конфіскації майна як додаткового заходу поряд із конфіскацією майна як покаранням, що призводить до дублювання цих заходів кримінально-правового впливу. У науковому середовищі висловлюються пропозиції не лише удосконалити положення про спеціальну конфіскацію як іншого заходу кримінально-правового характеру шляхом виключення можливості вилучення

майна у власника на законних підставах, а й розглядаються більш радикальні варіанти, такі як повне виключення конфіскації майна із системи покарань, передбаченої діючим кримінальним законодавством, як дублювання положень спеціальної конфіскації.

При обговоренні правової природи спеціальної конфіскації важливо врахувати, що цей інститут був включений законодавцем до системи інших заходів кримінально-правового характеру. Це свідчить про те, що спеціальна конфіскація має власну кримінально-правову природу та чітко визначений статус, який відрізняє його від покарання.

У минулому термін «спеціальна конфіскація» використовувався для розмежування конфіскації майна як форми покарання від інших конфіскаційних заходів у науці кримінального права. Проте в сучасному законодавстві спеціальна конфіскація характеризується власним змістом та функціоналом.

Тому наразі необхідно уникати використання спеціальної конфіскації як форми покарання або порівняння її з іншими конфіскаційними заходами, передбаченими КПК України. Дублювання норм КПК та КК України щодо спеціальної конфіскації, а також положень, які стосуються конфіскації майна та спеціальної конфіскації, є недоречним і потребує усунення. Важливо чітко визначити сфери застосування цих заходів та забезпечити їх взаємне розмежування для забезпечення правової консистентності та ефективності в кримінальному праві.

Висновки. Таким чином спеціальна конфіскація майна у випадках, передбаченому законом, виконує роль контролю держави за використанням майна, а позбавлення права власності на це майно має цивільно-правовий характер і не є каральною мірою. З огляду на відмінність у цілях покарання та спеціальної конфіскації, визнаний характер, що остання не має на меті покарання. Однак спеціальна конфіскація майна у певних випадках може мати характер покарання, якщо вона застосовується до осіб, які мали законне право володіти майном, але допустили можливість щодо його незаконного

використання іншими особами. Науковці розглядають різні точки зору на правову природу спеціальної конфіскації, що свідчить про наявність дискусій та різнобічність підходів до цієї теми в академічному середовищі. В перспективі наголошуємо на важливості забезпечення справедливості та законності використання спеціальної конфіскації як дієвого інструменту у судовій практиці та правоохоронній діяльності.

Список використаної літератури:

1. Бажанов М. І., Тацій В. Я. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за редакцією проф. М. І. Бажанова. К.: Юрінком Інтер; Право, 2003. 480 с.
2. Батиргареєва В. С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. *Наукові дослідження*. 2014. Вип. 27. С. 101–109.
3. Винник А. О. Цілі спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал* / гол. ред. О. М. Балинська. Львів: ЛьвДУВС, 2018. Вип. 2. С. 46–52.
4. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. Ковальчук С. О. Забезпечення недоторканості права власності під час застосування спеціальної конфіскації як засобу вирішення долі речових доказів. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. С. 188–194.
6. Козаченко О. В., Зіневич А. І. Види конфіскацій за кримінальним законом України. *Новітні кримінально-правові дослідження*. К., 2015. С. 129–135.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995>.
8. Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2010. Вип. 50. С. 276–286.

Lakhova O. V. The legal nature of special confiscation: a measure of a criminal-legal nature or provision of criminal proceedings?

The article deals with the question of determining the legal nature of such a criminal legal measure as special confiscation. The author supported the discuss attitude of special confiscation to «not punishment.» The article considers the legal nature of special confiscation as one of the measures of criminal legal influence provided for by the Criminal Code of Ukraine. The author notes that although the legislator formally classifies special confiscation as other measures of criminal legal influence without additional justification, this in itself is not a sufficient argument to recognize special confiscation as not a punishment. Signs of criminal legal measures in general and special confiscation in particular regarding their correlation with signs of criminal penalties, as well as measures to ensure criminal proceedings, are studied. The determination of the legal nature of special confiscation occurs in the disclosure of its essence through the determination of the content of the inherent legal restrictions and the purpose of their application. It is specified that separate procedural procedures for the implementation of special confiscation in criminal offenses determined by the Criminal Code of Ukraine are implemented in accordance with the provisions of criminal procedural rules, which are aimed at the procedural settlement of the application of measures to ensure criminal proceedings in accordance with the Criminal Code of Ukraine. The study confirms that the main purpose of special confiscation is not to punish a person for a criminal offense, but to prevent their commission (preventive function). In matters of the application and legal nature of special confiscation, it is proved that these measures are regulated by the norms of various branches of law (constitutional, criminal law, civil law, criminal procedure), special confiscation is a complex (inter-sectoral) institution of law. Thus, the scientific article will develop a discussion on the procedural nature of the use of special confiscation and its correlation with the signs of measures to ensure criminal proceedings.

Key words: special confiscation, other measure of criminal legal nature, security measures, principles of confiscation application, criminological policy, crime prevention system, criminal offenses.